

Микола Ясинок,
доктор юридичних наук,
професор кафедри правосуддя
Сумського національного
аграрного університету

УДК 340.1

Мирова юстиція: становлення, розвиток і перспективи

Історія мирової юстиції походить із Англії та сягає XII ст., коли король Англії Генріх II провів низку судових реформ, наслідком яких стала поява суду присяжних та мирового суду. При цьому мировий суд почав відігравати роль примирної установи, яка скорше нагадувала громадську приймальню, в якій вирішувалися незначні цивільні спори, оскільки мирові судді, які працювали там, не отримували заробітної плати за свою роботу. Це більшою мірою була почесна робота на благо короля.

У XIV ст. з дозволу короля дворянам було передано право розгляду незначних кримінальних і цивільних справ без втручання в ці процеси королівських суддів. Це був суд скорий, оскільки справи за своєї простоти не потребували довгого часу їх розгляду. Такий процес не вимагав великих коштів, оскільки як судді, так і сторони та свідки проживали в одній і тій же місцевості, тому такий вид судочинства набув широкого роз-

повсюдження та остаточно отримав назву мирового суду, а дворяни, які розсуджували мир, отримали назву мирових суддів.

Інститут мирових суддів у Російській імперії своєю появою завдячує судово-правовій реформі 1864 р. Це була знакова подія для не лише самої Росії, а й тих околиць, які входили до складу тодішньої імперії, оскільки судово-правова реформа дала можливість створити нову систему правових відносин. Проведення такої реформи стало наслідком інтеграційних процесів, які мали місце у світовій політико-економічній системі, в якій Росія відігравала одне з перших місць. Все це сприяло стрімкому розвитку соціальних відносин усередині країни, насамперед економіки, банківської справи, торгівлі. Міграційні процеси, урбанізація населення, дрібне виробництво сприяли появі великої кількості незначних судових спорів. Поряд із цими процесами мала місце дрібна злочинність, яка потребувала

не лише свого процесуального оформлення, а й окремого часу для розгляду таких справ у державних судах. Це призвело до надмірної завантаженості державних судів, великих державних витрат і довгого часу на очікування розгляду справ. Ситуація того часу нагадує нам сьогодні, адже в Україні як у краплі води відобразилися ідентичні проблеми, які мали місце в судовій системі Росії другої половини XIX ст.

Перед авторами тодішньої реформи стояло складне завдання, оскільки судово-правова реформа повинна була дати відповідь на низку доволі складних питань. Зокрема: як створити судову систему, в якій на належному рівні розглядалися би складні справи цивільної та кримінальної юрисдикції, а водночас велика увага приділялась би примирним процедурам із нескладних цивільних справ і оперативному розгляду дрібних кримінальних. Попри складність зазначеної проблеми, автори реформи гідно розв'язали її складні питання.

Велика заслуга в цьому належить Олександрю II, який 29.09.1862 р. підписав розроблені В. П. Бутковим, К. П. Победоноцьким, А. М. Плавським, Ф. А. Ровінським, М. І. Стояновським, С. І. Зарудним та ін. «Основные положения преобразования по судебной части в России». Вони склалися з трьох частин. На основі цих положень було розроблено систему судоустрою, кримінальне та цивільне процесуальне законодавство. 20.11.1864 р. Олександр II затвердив «Учреждение судебных установлений», «Устав гражданского судопроизводства» та «Устав уголовного судопроизводства». При цьому в своєму указі Олександр II наказав Правлячому Сенату надрукувати нові закони, оскільки вони відповідали «мысли Государя водворить в России суд скорый, правый, милостивый, равный для всех подданных, возвысит судебную власть, дать ей надлежащую самостоятельность...

и утвердить в народе то уважение к закону... которое должно быть постоянным руководством для всех и каждого, от высшего до низшего» [1].

Вторячи цьому, ст. 165 «Учреждения Судебных Установлений» зазначала, що мировий суд повинен бути оперативним, доступним для населення, відкритим і справедливим, позбавленим формалізму та націленим на примирення сторін на будь-якій стадії судового процесу. Хоча посада мирового судді була виборною, кандидат на таку посаду мусив відповідати певним вимогам. Зокрема, така особа повинна була мати не менше 400 десятин землі, володіючи ними більше року.

При цьому така особа в обов'язковому порядку повинна була мати нерухомого майна, якщо в селі, не менше ніж на 15 тис. руб., а в містах – 6 тис. руб. (ст.19 Закону УСУ) [2]. Такі особи не могли бути судимі чи перебувати під слідством і судом. Вони не могли бути банкрутами чи звільненими з державної служби через дискредитацію. Крім того, такі особи мусили мати віковий ценз – не менше 25 років, вищу або середню освіту. Список кандидатів на посаду мирових суддів подавався губернатору, і за погодженням із ним проводилися вибори мирових суддів. Основною ланкою мирової юстиції були дільничні мирові суди. На час хвороби мирового судді чи відводу мирових суддів їхні обов'язки виконували почесні мирові судді чи з'їзд мирових суддів. При цьому мировий суддя розглядав справи одноосібно, а з'їзд мирових суддів – колегіально. Мировий суддя обирався на три роки. Декілька судових дільниць утворювали мировий округ; якщо справи на території мирового округу мали певну актуальність, то їх розглядав з'їзд мирових суддів.

Мирова юстиція проіснувала недовго: 12.06.1889 р. інститут мирових суддів, крім великих міст, було ліквідовано. Лише в 1912 р. мирову юстицію

було відновлено, але 24.11.1917 р. Декретом № 1 «Про суд» мирові суди знову було ліквідовано. Відтоді в Україні мирова юстиція не має свого місця.

У Російській Федерації лише 17.12.1998 р. було відроджено мирову юстицію з прийняттям Федерального закону «О мировых судьях в Российской Федерации» [3]. За цим законом мирові судді є носіями судової влади. Їх віднесено до судів загальної юрисдикції. Мирові судді – це посадові особи, наділені повноваженнями з управління правосуддя.

При цьому їм наділено спеціальним статусом, оскільки вони є елементами єдиної судової системи Російської Федерації. Мирові судді сьогодні розглядають 43% від усіх кримінальних справ, 76% цивільних справ, 95% справ про адміністративні правопорушення [4].

В Україні мова про мирові суди на сьогодні взагалі не йде. Але це не означає, що до цього питання не треба звертатись. Проблеми перенасиченості районної ланки судів загальної юрисдикції цивільними, кримінальними, адміністративними справами на сьогодні є однією з найскладніших проблем судової системи, оскільки це впливає не лише на оперативність розгляду справ, а й на якість і стабільність судових рішень. Цей висновок підтверджується судовою статистикою, яка засвідчує, що кількість звернень до судів загальної юрисдикції постійно зростає. Це означає, що навантаження на суддю районної ланки щомісяця збільшується. Так, у середньому 2005 р. кожен суддя розглядав 117,7 справи. У 2006 р. таких справ уже було 138,2. У 2007 р. ця кількість зросла до 160 справ, а 2008 р.– до 178,9 справи. У 2009 р. за рахунок зменшення справ про адміністративні правопорушення, які було передано на розгляд міліції та інших адміністративних органів, кількість справ зменшилася до 102,7 спра-

ви [5], але 2010 р. їх надходження знову збільшилось до 121,1, а 2011 р.– до 139,6 справи [6, с. 29]. Ось чому з порушенням строків розгляду в 2009 р. було розглянуто 5,8 тис. кримінальних справ, 166,6 тис. цивільних справ. Не розглянутими більше трьох місяців залишалося 78,1 тис., а понад один рік – 15,2 тис. цивільних справ. В апеляційному порядку було скасовано або змінено вироки стосовно 9,7 тис. засуджених та 27,3 тис. судових рішень.

У 2010 р. з порушенням строків розгляду було розглянуто 213 тис. цивільних справ, із яких понад три місяці не розглянуто 64 тис. цивільних справ, а понад один рік – 17 тис. таких справ. Понад 6 місяців не розглянуто 10,8 тис. і понад один рік 4,6 тис. кримінальних справ.

Водночас в апеляційному порядку було скасовано і змінено вироки щодо 10,8 тис. засуджених, 39,7 тис. судових рішень і 107,7 тис. постанов про адміністративні правопорушення [7].

У 2011 р. з порушенням строків розгляду було розглянуто 116,6 тис. цивільних справ і майже третину кримінальних справ. Крім того, в апеляційному порядку було скасовано та змінено 47,5 тис. судових рішень і скасовано вироки щодо 19,3 тис. засуджених осіб [6, с. 28–36].

Як свідчить статистика, ситуація з оперативністю та якістю розгляду справ з кожним роком погіршується.

Досліджуючи цю проблему, В. Кампо зазначає: «За багатьма оцінками судова влада в Україні відстає від потреб розвитку сучасного українського суспільства, а тому вона об'єктивно неспроможна забезпечити належний захист прав, свобод та законних інтересів громадян, відповідно до засад правової держави та верховенства права» [8].

Така думка є справедливою, оскільки вона відтворює реальний стан чинного в Україні судочинства. Неоднозначність судової практики, низка

судових помилок, неухважність до проблем громадян, які звернулися до суду, низький рівень виконання судових рішень породили недовіру до національних судів, що потягло чимало звернень громадян до Європейського суду. Так, у 2010 р. на судовий розгляд комітету чи палати Європейського суду з прав людини було передано 61 тис. 300 заяв від громадян України. У 2011 р. таких заяв уже було 64 500 [9].

Водночас рішень Європейського Суду з прав людини в Україні не виконано в обсязі 95%¹.

Така ситуація безконечно існувати не може. Державі конче потрібно шукати певний вихід із неї, оскільки низька ефективність судової системи та низька якість судових послуг, коли люди не можуть належним чином захистити свої права, свободи та інтереси в судах, призводить до недовіри та неповаги до судової системи. Люди перестають звертатися до суду по захист своїх прав. Так, 2011 р. суди загальної юрисдикції відкрили 899,7 тис. проваджень за заявами позовного та окремого провадження, що на 52,2% менше, ніж у 2010 р. [6, с. 29]. Але це не означає, що в суспільстві зникла значна частина цивільних спорів. Отже, судова система перебуває в стані стагнації. Вихід із ситуації можливий лише за рахунок привнесення в судову систему не обумовлених політично реальних структурних змін, апробованих часом і судовою практикою. Однією з реальних позицій в цьому напрямку є створення мирової юстиції. Такий підхід відразу дасть можливість відділити більш складні справи цивільної та кримінальної спрямованості від простих справ, які не потребують дослідження складної системи доказів і застосування норм матеріального чи процесуального права. Мирові юстиції повністю перебере на себе всі справи про адміністративну відповідальність. При цьому

кількість посад суддів районної ланки можливо скоротити, ввівши за їх рахунок посади мирових суддів. При цьому посаду районного судді можна обіймати лише за умови роботи на посаді мирового судді. Це повинно стати обов'язковою умовою, оскільки на цьому етапі судді вчаться практичному правозастосуванню, вивчають методику розгляду як цивільних, так і кримінальних справ. Саме робота на посаді мирового судді показує, хто є хто. Це стало би доброю школою для суддів, які потім, працюючи на рівні районної ланки судів, матимуть відповідну практику для більш складних справ. Районна ланка судів повинна стати апеляційною інстанцією для мирової юстиції. А це означає, що ця ланка буде делегувати найбільш підготовлених суддів для роботи в апеляційній інстанції, якою повинні стати районні суди. Так відбуватиметься природний відбір у самій судовій системі самою системою. Сьогодні ж у підбиранні суддів ми придумуємо різні тестові екзамени, співбесіди, витребуємо характеристики тощо. Після цього робимо висновки, що людина може бути рекомендована на посаду судді. Коли ж особу призначили на посаду судді, ми з подивом констатуємо, що особа не здатна до судової роботи і потім роками миримося з цим, оскільки вдіяти вже нічого не можемо. За наявності ж мирової юстиції мирових суддів можна було би обирати громадою, пред'явивши до них декілька вимог:

- а) юридична освіта;
- б) повага суспільства до кандидата, який повинен постійно мешкати в цій місцевості останні 5 років;
- в) відсутність судимостей;
- г) віковий ценз – 35 років.

Кожна особа, яка відповідає цим вимогам, може подати заяву до судової адміністрації на предмет участі у виборах на посаду мирового судді.

---

¹ Новини ТСН за 20.01.2013 р. Інформація судді Європейського суду Шевчука.

Строк роботи на цій посаді може обмежуватися трьома роками. Якщо особа зарекомендувала себе належним чином, судова адміністрація мала би право рекомендувати таку особу на посаду районного судді, якого, як і сьогодні на посаду судді, на перші п'ять років призначав би своїм указом Президент України. До цього часу вік суддів становитиме 38–40 років. У такому віці це вже досвідчена жит-

тям і роботою особа, яка має певні життєві здобутки. Вона в основному економічно вже є незалежною, оскільки має житло, автомобіль, інші речові права. Така особа вже вміє цінувати роботу, розбирається в людях.

Отже, мирова юстиція може вирішити низку проблем, які накопилися за цей час, зокрема й покращити імідж державного суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Родина Л. В.* История становления и развития института мировых судей в России / Л. В. Родина // *Мировой судья*. – 2007. – № 4. – С. 2.
2. *Судебные уставы 20 ноября 1864 г.*, с изложениями рассуждений, на коих они основаны. – СПб., 1866. – Ч. I. – С. 14.
3. *Федеральный закон «О мировых судьях в Российской Федерации»* : от 17.12.1998 г., № 188-ФЗ // *Собрание законодательства Российской Федерации*. – 1998. – № 51. – Ст. 6270.
4. *Дорошков В.* 10-летний юбилей института мировых судей в России и перспективы его дальнейшего развития / В. Дорошков // *Мировой судья*. – 2009. – № 1. – С. 2.
5. *Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2009 р.* (за даними судов. стат.) // *Вісник Верховного Суду України*. – 2010. – № 5. – С. 21.
6. *Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р.* (за даними судов. стат.) // *Вісник Верховного Суду України*. – 2012. – № 6. – С. 29.
7. *Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2010 р.* (за даними судов. стат.) // *Вісник Верховного Суду України*. – 2011. – № 5. – С. 17–25.
8. *Кампо В.* Правові юстиції Конституційного Суду України як необхідний елемент забезпечення судово-правової реформи / В. Кампо // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2010. – № 2. – С. 112.
9. *Верховний Суд як суб'єкт захисту прав людини на національному рівні* // *Вісник Верховного Суду України*. – 2011. – № 10. – С. 7.

Ясинок М. М. Мирова юстиція: становлення, розвиток і перспективи

Проведено дослідження щодо становлення та розвитку мирової юстиції в Російській імперії в дореволюційний період. Розкрито проблеми сьогоденного судочинства в Україні та доводиться необхідність створення мирової юстиції в Україні.

Ключові слова: суд, мирова юстиція, мировий суддя, примирення, довіра.

Ясынок Н. М. Мировая юстиция: становление, развитие и перспективы

Произведено исследование становления и развития мировой юстиции в Российской империи в дореволюционный период. Раскрыты проблемы сегодняшнего судопроизводства в Украине и доказывається необходимость создания мировой юстиции в Украине.

Ключевые слова: суд, мировая юстиция, мировой судья, примирение, доверие.

Yasynok N. Global Justice: the Formation, Development and Prospects

The paper was the study establishment and development of global justice in the Russian Empire in the pre-revolutionary period. Solved problems of the present proceedings in Ukraine and proving the need for a world of justice in Ukraine.

Key words: court, justice of the peace, justice of the peace, reconciliation and trust.